

2 v Kaa

BIDE 16

Derfor er vi opptatt av 8. mai 1945

DERE unge, som lever i et fredelig og fritt Norge, spør kanskje: Hvorfor er dere gamle så opptatt av at det lages et minnehefte for 8. mai 1945 med en slik høytidelig overskrift som «fritt Norges»? Noen av dere vil kanskje utfordre oss litt og si: Hvorfor lager dere ikke et minnehefte om Jvis Presley?

8. mai 1945 er vår nyeste frihetsdag. Det er en stor dag, som satte skille i norsk historie. Da var 2. verdenskrig slutt, og Hitler-Tyskland tilintetgjort. Norge vant frihet, frihet og selvstendighet tilbake etter fem års okkupasjon og fremmedvelde.

HISTORIEN viser at det faktisk er litt tilfeldig hvilke store dager som blir feiret og hvilke som ikke blir feiret, og når man begynner å feire dem. Vet dere at det tok 15 år etter 1814 før vi begynte å feire 17. mai? Det var Henrik Wergeland som lærte oss det. Innføringen av det parlamentariske styre i Norge i 1884 - en stor begivenhet - markerer vi knapt nok. Vi har aldri ordentlig feiret 7. juni 1905, enda det var dagen da Norge ble et selvstendig rike med vår egen konge, Haakon VII.

De første 10-20 årene etter frigjøringen ble 8. mai feiret i den store stil. Så ebnet feiringen ut, og 8. mai måtte nøye seg med å være offentlig flaggdag og samlingslag for krigskamerater. Denne utviklingen er i grunnen naturlig. De gamle som opplevde krigen har minnet sterkt i antall og innflytelse. Det store flertall av nordmenn - det vi gamle kaller de «nye» generasjoner - har aldri opplevd okkupasjon og fremmedvelde i Norge. Dere opplever imidlertid at det er forvilet mye krig og vold andre steder i verden. Det gir kanskje ikke den helt rette stemning for feiring.

Det er også praktiske grenser for hvor mange dager vi kan feire, selv i Norge, selv i mai. Mon ikke 17. mai har tatt opp i seg 8. mai ved en slags nasjonal festdagsfusjon. Om, og hvordan 8. mai blir feiret er likevel ikke så viktig. Avgjørende er det imidlertid at dere, norsk ungdom, til enhver tid, kan vår historie. Dere vil trenge lærdom fra historien når dere skal ta standpunkter i fremtiden og ta vare på landet.

DET er ikke så lenge til at krigsårene 1940-45, den tyske okkupasjonen og frigjøringen 8. mai 1945 blir skolepensum i historie på linje med 17. mai 1814, 7. juni 1905 og 1. verdenskrig 1914-18. Det er som det skal være. Men dere som i dag hører til den unge slekt, som går på skolen, står tross alt så nær krigsårene 1940-45 at dere har plikt til å vite litt mer, forstå litt mer og nytte lærdommen til landets beste når dere blir voksne.

Når dere leser dette minneheftet, får dere nye ny kunnskap om krigen og okkupasjonen. Min oppgave her blir i første rekke å gi dere litt bakgrunnsstoff og noen alminnelige resonementer.

Det som hadde skjedd for over 60 år siden, var at en livsfarlig tysk galning, Hitler, med en livsfarlig ideologi, nazismen, først fikk tyskerne i sin makt og deretter erobret og okkuperte storeparten av Europas folk. Det lyder fantastisk, men det er sant. Vi var nær undergangen. Storbritannia var frihetens eneste bastion i Europa sommeren 1940.

Norges nei til Hitlers krav om underkastelse i april 1940 og forsvarskampen i Norge, som varte i 60 dager i syd og nord, betød i virkeligheten mer for frigjøringen fem år etter enn vi den gangen kanskje forsto.

Men Norge var okkupert fra Lindesnes til Nordkapp i fem år. Ilakekorsflagget vauet over Stortinget. En av Hitlers nære svenner, Josef Terboven, hersket i Norge som rikskommisssar. Han forbød alle politiske partier unntatt det norske nazipartiet Nasjonal Samling. Norge skulle enstrettes. Terboven ville gjøre nordmenn til nazister. Gestapo het hans brutale politi, fryktet og hatet.

I kongens slott satt Vidkun Quisling. Han kalte seg ministerpresident. Han var satt der av tyskerne og var forræder mot Norge. Den tyske krigsmakten Wehrmacht sto under ledelse av en proyssergeneral von Falkenhorst. Han visste alle tegn på å ville bli her. Han bygget ut Norge til den rene festning. *Mye kært på en gang.*

FRIGJØRING, det kunne ikke være noe annet eller mindre enn at nazi-Tyskland ble fullstendig slått militært, og at nazismen ble rykket opp med roten. Hele krigen fra først til sist gjaldt denne frigjøringen. *Så far kunne man myrde Hitler.*

Det var den store, vestlige alliansen, ledet av Storbritannia og USA, i samarbeide med Sovjetunionen, som knuste Hitler-Tyskland, reddet Europa fra nazismen, og ga, også oss, et fritt og selvstendig Norge tilbake i mai 1945. Det skjedde med veldig innsats og veldig ofre, og tok mange år. Vi kan være stolte over at Norge, som var så nøytralt, så nøytralt, inntil 9. april 1940, ble et alliert land og ydet sitt bidrag i den store kampen mot Hitler. Men frigjøringen hvile først og fremst på stormaktens innsats og ofre. Det må vi ikke glemme. Uten britenes jagerforsvar

av sin øy i august 1940 mot svermer av tyske bombefly - det kalles The battle of Britain - ville det ikke blitt noen frigjøring av Norge i 1945.

Uten at Sovjetunionen i slutten av 1942 hadde makret å sette stopper for Hitlers invasjon av Russland, ingen frigjøring i 1945. Dere har nok hørt om Stalingrad.

Uten USAs veldig innsats fra årsskiftet 1941-42 i kampen mot Hitler, ingen frigjøring i 1945.

Uten seier i kampen om Atlanterhavet, ingen frigjøring. Det fordret en veldig alliert innsats der Norge også var med. Tusen norske skip og 25 000 norske sjofolk i krigens tjeneste på de syv hav, i transport med drivstoff og våpen, var avgjørende innsats i alliansens kamp. Uten våpen og drivstoff, ingen frigjøring. *Hvor uveldig?*

DET var i Tyskland Hitler måtte knuses. Invasjonen i Nord-Frankrike i juni 1944 var den største og mest risikofylte av alle allierte operasjoner mot tyskerne. Da den lyktes, var det store vendepunktet kommet. Vler glade for at norske væpnede styrker, bygget opp ute i krigens tid, fra flyvåpenet, marinen og hæren var med.

Motstanden i de land som Hitler hadde okkupert, kunne ikke være krigsavgjørende i samme grad som de svære militære operasjonene, men motstandsånden i de okkuperte land bidro også til frigjøringen.

Det måtte ta litt tid, men etter hvert berdet nordmenn seg og lærte den nye og vanskelige kunst å kjempe under jorden

mot en okkupasjonsmakt.

Høyesterett kjempet mot okkupasjonsmakten for retten, og gikk av da rikskommissæren krenket folkeretten. Lærerne og kirkens folk gikk foran i kampen mot de tyske og norske nazistenes forsøk på å nazifisere oss. De illegale avisene kjempet for sann informasjon. *Ø-ø!*

Motstandsånden i de okkuperte land bidro også til frigjøringen

Mens de væpnede styrker ute kjempet sin regulære kamp, var det organiserte hjemmestyrker i det okkuperte Norge. Etterretningsfolkene satte livet på spill for å skaffe de allierte militære etterretninger, for eksempel hvor tyske slagskip befant seg. Bidrag til frigjøringen ga også grenseløser, skøyteskipere og alle de mange norske menn og kvinner, unge og eldre, langs kysten, ved svenskergrensen, i byene og på landet, som ikke lot seg skremme av de tyske plakatene «Skutt blir den», og ga dekning og husrom til dem som var ettersøkt av Gestapo.

FRIERINGEN av 8. mai, og våre andre frihetsdager, holder minnet levende om historiske nasjonale gjennombrudd, og bidrar til å binde oss sammen som nasjon. Det servegne ved 8. mai er at den også er en internasjonal frihetsdag for flere land som Hitler hadde okkupert. Den minner oss om hva det allierte samholdet betød, og alltid betyr, i kamp mot de vonde krefter. 8. mai bør derfor ikke minst være dagen da Norge hyller og takker våre allierte fra krigens tid for deres innsats for Norges frihet.

Ungre mennesker spør meg ofte om utviklingen etter frigjøringen har svart til forventningene. Jeg synes det norske samfunn har brukt sin frihet med fremskrittswilje og ansvarskjensle i god demokratisk ånd.

Jeg har formet noen setninger - noen vil kanskje kalle dem **trosssetninger** - som jeg gjerne vil gjengi:

Vi må bevare viljen til å **forsvare landet** og hate krigen. Det er ingen motsetning i det. Dikteren Nordahl Grieg formet disse ord: «Frihet bærer med seg strenge nådeløse krav».

Vi må hate og frykte diktaturet. Norsk folkestyre må være et våkent, ansvarsbærende og styredyktig demokrati. Vi må være klar over at folkestyre ikke bare består av rettigheter, men også av **plikter og ansvar**. Det du ønsker at andre skal

gjøre for deg, bør du selv gjøre for andre: Det er en god leveregel både for samfunn og for enkeltmennesker. *Op segentlig, Hauge!*

Vi må lite på oss selv, men vi må ha mot til å ta vår plass i fellesskapet av folk som bygger på samme grunn. Vi er ikke enestående, men vi er gode nok.

BARN arver ikke foreldrenes erfaringer med morsmelken. Vi gamle kan ikke indoktrinere dere unge. Alle generasjoner mener at de vet best selv. Dere vil etter hvert komme til å tolke, fargelegge og vurdere det store dramaet fra krigsårene på deres måte. Det er en del av naturens orden, og det er en del av friheten i landet, kanskje endog en forutsetning for fremskritt. Men et folk som vil leve, må ta lærdom, eller iallfall inntrykk, av sin historie, om det skal være et folk. Det ansvar hviler på oss alle.

Jens Chr. Hauge
Jens Chr. Hauge

Jens Chr. Hauge
var under krigen (fra 1943) leder for Milorg, og stod meget sentralt i organiseringen av motstandsarbeidet og planleggingen av frigjøringen av Norge. Etter krigen har Hauge hatt en betydelig rolle i norsk samfunnsliv og politikk. Hauge var blant annet forsvarsminister 1945-52, justisminister 1955. Har dessuten hatt mange styreverv i sentrale norske bedrifter. Fra 1954 har han vært høyesterettsadvokat, med eget advokatkontor i Oslo.

FOTO: BJØRN INGE KARLSEN

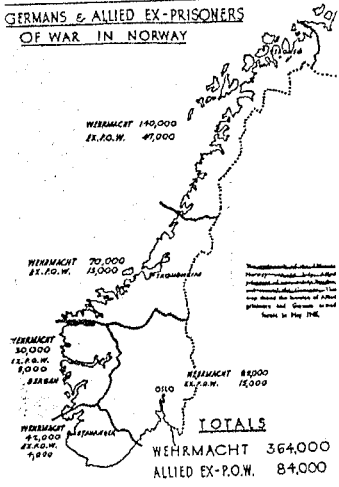
– Vi måtte gå livets og dødens skole

Den som deltok i illegalt arbeid, gjorde et valg med livet som innsats. Ingen nordmann hadde erfaring med illegalt arbeid fra før, men fem års motstandskamp endte til slutt med seier. – Vi gjorde mange feil, men vi lærte faget. Det tok lang tid og kostet mange liv, forteller Jens Chr. Hauge, Milorg-sjefen som stod svært sentralt i arbeidet for Norges frigjøring.

Jens Chr. Hauge (bildet) måtte operere med dekknavn og falske legitimasjonskort (til høyre).

HIVEM var egentlig Jens Chr. Hauge? – Jeg var en nokså alminnelig nordmann, som ved tilfældighetenes spill fikk andre oppgaver enn de jeg hadde tenkt. Jeg var 25 år i 1940 med 40 dagers militær utdanning, og fire års utdanning som jurist. Jeg hadde mer interesse for idrett og juss enn for det militære. Jeg var en ung rettens mann, «trodde på rett som i tross», som dikteren sier. Mitt mål var å bli lærer i juss ved Universitetet. Det var likevel ikke noe dårlig utgangspunkt. Nå – det gjaldt det fag som besto i å kjempe under jorden mot en stor militær makt med et brutalt politi, da stilte vi alle noenlunde likt. Vi var uten utdanning i det faget, som visstnok kalles konspirasjonskunst og security. Vi måtte lære det faget; jeg vil ikke si i livets skole, det var også dødens skole. Vi gjorde mange feil, men vi lærte faget. Det tok lang tid, og det kostet mange liv.

– Hvordan var det å kjempe under jorden?
– Det vi drev med, var strengt hemmelig. Vi hadde ikke lov å fortelle om det til noen, uten de som var med i organisasjonen, ikke til vår beste venn, ikke til vår far eller mor, søster eller bror. Vi måtte jo ferdes åpent i samfunnet, men de mest aktive – de kalles ofte med et dumt ord «yrkesillegallister» – kunne ikke bo hjemme, der folkeregisteret eller telefonkatalogen fortalte. Gestapo hadde mye glede av telefonkatalogen! Vi hadde alle dekknavn, og til tider falske legitimasjonspapirer.
– Det var i virkeligheten ingen som kunne overholde alle de strenge reglene. Ikke sjelden måtte vi glemme security for å få gjort noe i det hele tatt. Vanskeligst var det å arbeide under jorden på mindre steder.
– Hvor mange ble tatt av Gestapo?
– Det var mange. Vårt frontavsnitt var også en krigsfront. I en krig er det alltid tap ved frontene: døde, fangne og savnede. Vår front var egenartet. Det gjaldt ingen Geneve-konvensjon for fribetskjemper. Gestapo ga oss andre stygge navn, terrorister og så videre. Forhør under tortur kunne være verre enn noe annet.
– Hva ville det egentlig si at Norge skulle frigjøres?
– Skal jeg gi et kort svar på det, må jeg først vise til et kart som den allierte frigjøringsstyrken laget over Norge, slik det så ut våren 1945.
– Frigjøringen betød at vi, da krigen var vunnet og tyskerne var slått, skulle bli kvitt 350 000 tyske soldater og i tillegg et par hundre tusen sivile tyskere og folk av andre nasjonaliteter som tyskerne hadde tvangsendt til Norge. Og Festung Norwegen, «den norske festningen» skulle rigges ned. Det å skulle

avvåpne alle disse militære mennesker og ta vare på både militære og sivile, gi dem mat og medisiner og til slutt skaffe transport med skip eller tog for hjemreisen, var en kjempeoppgave. Den ville ha tatt år om vi skulle ha løst den alene. Når de allierte med England og USA i spissen gikk inn for oppgaven sammen med oss, kunne vi greie denne viktige del av frigjøringen i løpet av et halvt år.
– Visste Hjemmefronten og tyskerne om hverandre?
– Tyskerne visste naturligvis at det var en aktiv sivil og militær hjemmefront. Det var den norske motstandsbevegelsen. Rikskommissæren og hans politi hadde til oppgave å tilintetgjøre den norske motstandsbevegelsen og uskadeliggjøre alle nordmenn som var aktive, så snart de fikk peiling på dem. Det var ingen diplomatisk forbindelse mellom Hjemmefronten og tyskerne!
– Det var ytterst få nordmenn, som ut fra et norsk synspunkt, hadde lov til å ha kontakt med tyske militære eller sivile. De som frivillig omgikk tyskere eller norske nazister, ble kalt «stripete» og ble frosset ut. Det var et hardt og meget virkningsfullt forsvarsvåpen i Hjemmefrontens kamp mot forsøkene på nazifisering. Ingen god nordmann ville utsette seg for et slikt rykte.
ANTINAZISTISK BEVEGELSE
– I den tyske overkommando (Oberkommando der Wehrmacht) fantes det imidlertid noen ganske få tyskere som tilhørte en antinazistisk tysk bevegelse, deres mål var å bane veien for et demokratisk Tyskland når krigen var tappt. De ville gjerne prøve å avverge tyske overgrep i Norge, så sant de hadde noen muligheter for det. De varslert for eksempel at Gestapo tenkte å arrestere alle

studenter ved Universitetet i Oslo, og at det ble arbeidet med planer om å skyte sovjetiske krigsfanger ved alliert invasjon i Norge. Den fremste av disse personligheter var oberstløytnant Theodor Steltzer, en vernepliktig offiser som ledet jernbaneavdelingen i overkommandoen. Han ble tatt av Gestapo i 1944 og dømt til døden ved folkedomstolen i Berlin. Ved det rene under ble han reddet for dommen ble fullbyrdet.
Biskop Eivind Berggrav hadde for krigen hatt forbindelse i tyske kirkelige kretser. Gjennom ham fikk noen hjemmefrontsledere kontakt med de tyske dissenterne. I siste fase, etter Steltzers arrestasjon, gikk den viktigste kontakten til major Fridtjof Hammersen, som arbeidet i en spennende stilling i etterretningsstaben. Han hadde norsk mor, og var en utmerket mann som gjorde Norge store tjenester. Han var antinazist, men ingen forræder. Under kaptulasjonen formidlet han kontakt mellom den tyske overkommandoen på Lillehammer og Hjemmefrontens ledelse. Denne kontakten og de drøftelser som da fant sted, medvirket til at det ikke kom til sammenstøt mellom tyskerne og de norske hjemmestyrkene den 8. og 9. mai. Da de allierte styrkene utenfra kom til Norge, hadde hjemmestyrkene allerede trådt frem for å verne norske verdier mot ødeleggelse på fallrepet, og banet veien for et norsk styre.
Den 9. mai 1945 om morgenen var et nytt lovlig styre på plass. Nazistene var kastet ut. Det hele var blitt forberedt i hemmelighet under okkupasjonsårene i samarbeid mellom Hjemmefrontens Ledelse og Regjeringen ute. Nå bar samarbeidet frukter.

● AV PÅL A. BERG OG ERLING EIKU